

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ίδρυση της Ραψάνης

Η Ραψάνη είναι κτισμένη στην πλαγιά του όρους Σοποτού στον Κάτω Όλυμπο και σε υψόμετρο 550 μ., με νοτιοανατολικό προσανατολισμό και καταπληκτική θέα προς τον Θερμαϊκό κόλπο. Απέναντι ακριβώς κείται το όρος Όσσα. Διαθέτει πλούσια πανίδα και χλωρίδα για τούτο η ευρύτερη περιοχή της εντάχθηκε στο πρόγραμμα NATURA 2000. Το εύκρατο κλίμα, η ασφαλής θέση από επιδρομές ληστών και ο πλούσιος υδροφόρος ορίζοντας¹ προσείλκυσαν για εγκατάσταση πληθυσμούς πριν ακόμη από την τουρκοκρατία.² Ο ακριβής, όμως, χρόνος ίδρυσης του οικισμού δεν είναι δυνατό να προσδιορισθεί με ακρίβεια. Οι δύο επιγραφές ανέγερσης (1544) και ιστόρησης (1547) του ναυδρίου του Αγίου Ιωάννου μας οδηγούν σε εποχή προγενέστερη του 15^{ου} αιώνα, αφού κάνουν λόγο για τέσσερις κοινοτικούς άρχοντες, που αυτό προϋποθέτει οργανωμένη κοινωνική ζωή.³ Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνεται από την απογραφή των Οθωμανών του 1485,⁴ σύμφωνα με την οποία η Ραψάνη, η οποία ανήκε στο ζιαμέτι του Πλαταμώνα,⁵ την περίοδο αυτή είχε 33 νοικοκυριά, 10 οικογένειες χηρών και 7 άγαμους, δηλαδή περισσότερους από 200 κατοίκους. Το γεγονός ότι η Ραψάνη δεν αναφέρεται στην πρώτη απογραφή του σανταζακίου των Τρικάλων το 1454 δεν υποδηλοί οπωσδήποτε την ανυπαρξία της. Εξάλλου ο Ολλανδός οθωμανολόγος Machiel Kiel σε χάρτες που δημοσίευσε το 1996 αναφέρει τη Ραψάνη με πληθυσμό 25-50 οικογενειών το έτος 1425.⁶ Την ίδια, περίπου περίοδο έχουμε εγκαταστάσεις πληθυσμών στον *Ίσβορο*,⁷

¹. Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε καταγράψαμε περισσότερες από πενήντα βρύσες με πηγαίο νερό. Άλλωστε η ύπαρξη και η καταγραφή εννιά νερόμυλων στην παρούσα μελέτη επιβεβαιώνει την άποψή μας.

². Κώστας Σπανός, «Ο χρόνος ίδρυσης της Ραψάνης», ό. π. 5-8.

³. Κώστας Σπανός, «Ιστορικά στοιχεία της Ραψάνης 18^{ος} – 19^{ος} αιώνες», ό. π., 23-24.

⁴. Γιώργος Σαλακίδης- Ιωάννης Θεοχαρίδης, *Η Κεντρική Ελλάδα τον 15^ο αιώνα. Το ανέκδοτο οθωμανικό κατάστιχο του 1485*, εκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2014, 83.

⁵. Τα ζιαμέτια ήταν μεγάλες ιδιοκτησίες που απέδιδαν ετήσιο εισόδημα ως 99.999 ακοσσέδες (άπρα) και παραχωρούνταν στους ζαΐμηδες. Βλ. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου ελληνισμού, Α΄*, Θεσσαλονίκη 1961, 102.

⁶. Machiel Kiel, "Das türkische Thessalien: Etabliertes Gescichtsbild versus Osmanische Quellen", *Die Kultur Griechenland in Mttelalter und Neuzeit*, Göttingen 1996.

⁷. Τα τοπωνύμιο *Ίσβορος* αναφέρεται για πρώτη φορά στον «Βίο του αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω», ο οποίος έζησε στα χρόνια 1530-1550 στον Όλυμπο και σε μοναστήρι που ο ίδιος ίδρυσε. Η Ραψάνη αναφέρεται ως Ράψενα: «Άλλη τις γυνή, Σκεύως ονόματι, όπου ήτον εις το χωρίον Ραψάνη (**Ράψενα**), ήτον συγκύπτουσα και έσκυπτε τόσον η κεφαλή της.....» και «Εις άλλον χωρίον Ίσβορον (**Εισβόρον**) καλούμενον, ήτον τις άνθρωπος έχων θυγατέρα οχλουμένην υπό του πονηρού δαίμονος, και εγροίκα τους πόνους εις την καρδίαν ο πατήρ υπέρ την κόρην δριμύτερα». Βλ. Βίκτωρ Ματθαίος, *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου εκκλησίας, Άγιος Διονύσιος εν Ολύμπω*, τομ. Α΄, Αθήναι 1970, σ.607. Στο *Κατάστιχο του αγίου Αθανασίου* αναφέρεται ότι στον *Ίσβορο* λειτουργούσε

βορειοανατολικά, και στο *Κεραμίδι*,⁸ στον απέναντι λόφο ανατολικά του Προφήτη Ηλία. Τα υπάρχοντα τοπωνύμια στις δύο αυτές περιοχές, όπως αλώνια, βρύσες, μύλοι κ.ά.,

Ο ΡΑΨΑΝΙΩΤΗΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΔΟΜΟΥΖΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΥΟ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Ό,τι γνωρίζουμε σήμερα για το Ραψανιώτη αγωνιστή Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα το οφείλουμε, κυρίως, στον Αθανάσιο Κ. Οικονομίδη, ο οποίος παραθέτει αρκετά στοιχεία για τους ήρωες στη συλλογή των δημοτικών τραγουδιών, τα οποία εξέδωσε το 1881ⁱ. Σύμφωνα λοιπόν με τον Αθανάσιο Κ. Οικονομίδη ο Θεμιστοκλής Ν. Δομούζας καταγόταν από τη Ραψάνη και μάλιστα ήταν γόνος «εκ της καλλιτέρας οικογενείας της Ραψάνης, ανήρ τα μάλλα δραστήριος και γενναίος, εχρημάτισε κατά την του 1878 επανάστασιν σωματάρχης μετ' αρκετού σώματος εντοπίων και μετ'απαραμίλλου ζήλου και ανδρείας επολέμησεν εις διαφόρους μάχαςⁱⁱ».

Τη συμμετοχή του Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα στην επανάσταση του Ολύμπου του 1878 και στη μάχη του Προφήτη Ηλία της Ραψάνης βεβαιώνει και ο Μιλτιάδης Δ. Σειζάνης, ο οποίος αναφέρει ότι οι ντόπιοι οπλαρχηγοί, μεταξύ αυτών ο Γ. Τζαχείλας από την Καρυά και ο Θ.Δομούζας από τη Ραψάνη, συγκρότησαν το Φεβρουάριο του 1878 ένοπλα σώματα και συνεργάστηκαν με το Μ. Αποστολίδη, που είχε τη γενική ευθύνη της επανάστασης στην περιοχή του Ολύμπου. Η μάχη όμως στον Προφήτη Ηλία της Ραψάνης δεν είχε το ποθητό για τους αγωνιζόμενους Έλληνες αποτέλεσμα και ο οθωμανικός στρατός εισήλθε στη Ραψάνη στις 27 Φεβρουαρίου και κατέκαυσε την κάτω συνοικία της μαρτυρικής κωμόποληςⁱⁱⁱ.

Ο Θεμιστοκλής Ν. Δομούζας παρόλα αυτά παρέμεινε στην περιοχή της Ραψάνης πέραν του έτους, προσπαθώντας πάντα να προστατεύσει τη ζωή των κατοίκων. Ύστερα, όμως, από αγωνιώδη καταδίωξη εκ μέρους των Οθωμανών αναγκάστηκε να καταφύγει στην Αθήνα. Εκεί ζούσε ήσυχη ζωή, αλλά το αγνό πατριωτικό του αίσθημα τον οδήγησε και πάλι στον Όλυμπο και στη Ραψάνη. Αυτή τη φορά συνοδευόταν από το φίλο του Κώνστα Κόντου, με τον οποίο προσπάθησε να δημιουργήσει εκ νέου ένοπλο σώμα, προκειμένου να προστατεύσει τους χριστιανούς από τις αυθαιρεσίες των Οθωμανών. Ο Αθανάσιος Κ. Οικονομίδης αναφέρει ότι κάπου εκεί, στα 1880, προδόθηκε από τους δικούς του και δηλητηριάστηκε με το φίλο του Κώνστα Κόντου. Ο άδικος χαμός του προκάλεσε εύλογα βαθιά οδύνη στους κατοίκους της Ραψάνης και σχεδόν αμέσως η λαϊκή μούσα του αφιέρωσε ένα επικόλυτο τραγούδι, το οποίο διέσωσε ο Αθανάσιος Κ. Οικονομίδης στη γνωστή συλλογή του (1881)^{iv}.

το 1802 ένα κεραμαριό, δηλαδή κεραμοποιείο. Βλ. Κώστας Σπανός, «Το Κατάστιχο του Αγίου Αθανασίου Ραψάνης (1778-1889)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 3 (1982) 136.

«Το κατάστιχο...» ό. π., 3 (1982) 136.

7.Αμβρόσιος Κασσάρας, *Η Επισκοπή Πλαταμώνος και Λυκοστομίου*, ό. π., 37-38.

Το τραγούδι αυτό, που φέρει τον τίτλο «**Του Θεμιστοκλέους Ν. Δομούζα**» είναι σε δεκαπεντασύλλαβο ιαμβικό στίχο, έχει δε όλα τα χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού. Θέμα του τραγουδιού είναι ο άδικος θάνατος του Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα. Ο ανώνυμος ποιητής εξυμνεί τον ήρωα και τα κατορθώματά του και δε διστάζει να καταδικάσει τους «**άπιστους ραψανιώτες**», που «**τον πότισαν φαρμάκι**».

Ιδού τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του:

- Ο θάνατος του ήρωα ανακοινώνεται με το «**πουλάκι**» που «**κάθησε στον Αι-Λια στη Ραψάνη**»^v. Πρόκειται για μοτίβο της δημοτικής ποίησης, όπου το πουλί ή πουλάκι λειτουργεί ως αγγελιοφόρος κακών, συνήθως, ειδήσεων .
- Η συμμετοχή της φύσης στο θρήνο για τον άδικο χαμό του ήρωα παραπέμπει σε δημοτικά τραγούδια, όπως λ.χ. στο ακριτικό «Ο θάνατος του Διγενή».
- Ο διάλογος που αναπτύσσεται ανάμεσα στον ανώνυμο ποιητή και στον ίδιο τον ήρωα καθώς και οι παρομοιώσεις του ήρωα με «**καμαρωμένο ελάφι**» ή «**κι από τα 'σήμια έλαμπε σαν στα βουνά το χιόνι**» αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της δημοτικής ποίησης.
- Γλώσσα του τραγουδιού είναι η δημοτική με αρκετά λόγια στοιχεία, όπως η χρήση της αρχαιότητας γενικής-ους (του Θεμιστοκλέους), οι καταλήξεις **-αι** (Ραψανιώται) και **-ας** (κλέφτας), καθώς και η πρόθεση **εις** (εις την παλικαριά του).
- Οι παρατηρήσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο ανώνυμος αυτός ποιητής ήταν άτομο με εξαιρετική ευαισθησία, καθώς εκφράζει τη βαθιά του συγκίνηση για τα γεγονότα του 1880, ενώ απερίφραστα καταδικάζει τον αδόκητο θάνατο του Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα. Φαίνεται, όμως, ότι γνώριζε καλώς τη δημοτική παράδοση και ήταν άτομο με μόρφωση λογίου της εποχής.

Το δεύτερο τραγούδι, που σας παρουσιάζουμε, αναφέρεται στο ίδιο περιστατικό, φέρει τον τίτλο «**Θεμιστοκλάκη μ'**» και τραγουδιέται ακόμη στη Ραψάνη. Ο Μορφωτικός Σύλλογος Ραψάνης το συμπεριέλαβε στο μουσικό ψηφιακό δίσκο (CD) που εξέδωσε πρόσφατα [2010] με τίτλο «**ΤΑ ΡΑΨΑΝΙΩΤΙΚΑ**»^{vi}. Η καταγραφή του τραγουδιού έγινε στη Ραψάνη, όπως το απέδωσε ο Ηλίας Παπακώστας, Ραψανιώτης, ενώ στο εν λόγω CD το ερμηνεύει ο Παύλος Λάλος, μέλος του συγκροτήματος «**ΗΧΟΣ ΓΗΓΕΝΗΣ**».

Και ενώ το τραγούδι «**του Θεμιστοκλέους Ν. Δομούζα**» είναι σύγχρονο σχεδόν με τα γεγονότα του 1880, το τραγούδι «**Θεμιστοκλάκη μου**» είναι μεταγενέστερο. Ο δημιουργός του μας είναι εδώ κι εδώ άγνωστος. Είναι όμως πολύ πιθανό να είχε υπόψη του το πρώτο, από το οποίο και επηρεάστηκε, κυρίως στο περιεχόμενο. Αν ο δημιουργός του πρώτου τραγουδιού είναι λόγιος, γνώστης της δημοτικής παράδοσης, τούτος φαίνεται λαϊκός τύπος με ανεπιτήδευτο ύφος και γλώσσα λαϊκή. Χρησιμοποιεί μάλιστα ιδιωματικές λέξεις, όπως «**χάλευες**», «**σιμπλιμέτι**», «**σεβντάδες**»^{vii}. Χαρακτηριστική ακόμη είναι η χρήση του υποκοριστικού «**Θεμιστοκλάκη μου**» αντί του μεγαλοπρεπούς «**Του Θεμιστοκλέους Ν.Δομούζα**».

Το τραγούδι αποτελείται από δέκα πεντάστιχες στροφές σε ιαμβικό μέτρο. Στην πραγματικότητα παρατηρούμε το σπάσιμο του κλασικού δεκαπεντασύλλαβου στους δύο πρώτους στίχους κάθε στροφής (σε οχτώ και επτά συλλαβές αντίστοιχα), ακολουθεί στον τρίτο εξασύλλαβο στίχο σταθερά η προσφώνηση «**Θεμιστοκλάκη μου**», στον τέταρτο στίχο έχουμε πάντα την επανάληψη του δευτέρου στίχου, ενώ στον καταληκτικό εξασύλλαβο έχουμε την εναλλαγή της προσφώνησης «**ξένε Κωστάκη**

μου» με τη φράση **«σε κλαιν τα μάτια μου»**. Η μετρική αυτή ανάλυση δείχνει ασφαλώς ότι ο ανώνυμος δημιουργός του τραγουδιού καινοτομεί και ότι απομακρύνεται από την παραδοσιακή χρήση του δεκαπεντασύλλαβου. Σε ό,τι αφορά τώρα το περιεχόμενο η αναφορά στα πραγματικά περιστατικά της δολοφονίας του Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα γίνεται με προσοχή. Ο ποιητής δεν γενικεύει και δεν αποκαλεί τους Ραψανιώτες συλλήβδην άπιστους, όπως ο πρώτος. Άραγε πρόκειται για Ραψανιώτη τραγουδοποιό που δε θέλει να αποδώσει ευθύνες σ'όλους τους συμπατριώτες του; Είναι πολύ πιθανό. Δε διστάζει, όμως, να αναφερθεί ευθέως στα πρόσωπα που ευθύνονται για το θάνατο του Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα, τον Κατσαρό και τον Βαλιάκα. Αυτούς τους βαραίνει το «κρίμα», η ενοχή της δολοφονίας.

Το τραγούδι αναφέρει επίσης τον τόπο της δολοφονίας του ήρωα, τη «μπηγγμένη ρήχη», περιοχή βορειοδυτικά της Ραψάνης, ενώ περιέχει ένα ακόμη στοιχείο, που λείπει από το πρώτο: πρόκειται για το γεγονός ότι ο Θεμιστοκλής Δομούζας δηλητηριάστηκε μαζί με το φίλο του Κώνστα Κόντου, ο οποίος τον συνόδευε κατά την επιστροφή του στη Ραψάνη. Ο Κώνστας Κόντου δεν ήταν προφανώς Ραψανιώτης, γι' αυτό αναφέρεται ως ξένος. Με την προσφώνηση **«ξένε Κωστάκη μου»** υποδηλώνεται η συμπάθεια προς το πρόσωπό του και εκφράζεται η βαθιά οδύνη για το θάνατό του. Γενικότερα ο ανώνυμος δημιουργός προβάλλει την παλικαριά και το ήθος του ήρωα, τον οποίο παρομοιάζει με **«έρημο ελάφι»** και θρηνεί, με την επαναλαμβανόμενη φράση στον πέμπτο στίχο **«σε κλαιν τα μάτια μου»**, τον άδικο χαμό του.

Οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν το περιεχόμενο και την τεχνική του στίχου. Στο τραγούδι όμως **«Θεμιστοκλάκη μου»** διασώζεται και η μουσική του, η οποία μας παραπέμπει στα γνωστά επιτραπέζια δημοτικά τραγούδια. Το στοιχείο ακριβώς αυτό, που χάθηκε από το πρώτο, **«Του Θεμιστοκλέους Ν. Δομούζα»**, αναδεικνύει ασφαλώς το πρόσωπο του ήρωα κατά τον καλύτερο τρόπο και εξασφαλίζει την υστεροφημία του. Η Ραψάνη επομένως μπορεί να σεμνύνεται γι αυτόν.

ⁱ Αθανάσιος Κ.Οικονομίδης, Τραγούδια του Ολύμπου, εν Αθήναις, 1881

ⁱⁱ Α.Κ.Οικονομίδης, ο.π., σ.81-83

ⁱⁱⁱ Μ.Δ.Σειζάνης, Η πολιτική της Ελλάδος και η επανάσταση του 1878 εν Μακεδονία, Ηπείρω και Θετταλία, εν Αθήναις, 1878, σ.186-191

^{iv} Α.Κ.Οικονομίδης, ο.π.,σ.82

^v Πρόκειται για τον Κάτω Προφήτη Ηλία της Ραψάνης, που δεσπόζει στην κοιλάδα των Τεμπών. Είναι ο χώρος όπου δόθηκε η αποφασιστικής σημασίας μάχη με τους Οθωμανούς το Φεβρουάριο του 1878. Η Ραψάνη στον όγδοο στίχο γίνεται **Ράψανη**, για μετρικούς, προφανώς, λόγους. Στο τραγούδι «Θεμιστοκλάκη μου» αναφέρεται ως **Ράψιανη** που είναι και η παλαιότερη ονομασία της.

^{vi} Ο ψηφιακός μουσικός δίσκος **ΤΑ ΡΑΨΑΝΙΩΤΙΚΑ** περιλαμβάνει 14 τραγούδια από την περιοχή της Ραψάνης. Από αυτά τα 8 πρώτα είναι ενορχηστρωμένα από το συγκρότημα παραδοσιακής μουσικής ΗΧΟΣ ΓΗΓΕΝΗΣ και τα υπόλοιπα 6 τα αποδίδουν χωρίς μουσική επένδυση οι κάτοικοι της Ραψάνης.

^{vi} Χάλευες: χαλεύου< χαλεύω: ψάχνω, γυρεύω, θέλω

Σεβντάδες: ο σεβντάς, (τουρκ. *sevda*) είναι το ερωτικό πάθος ή το πάθος γενικά. Εδώ έχει τη σημασία των καημών, της στενοχώριας.

Σμπλιμέτι: άγνωστης σημασίας λέξη.

Ραψάνη 1946-49

Εκτελεσθέντες από τους αντάρτες

Δουμακής Αθανάσιος του Κων/νου, έμπορος κρασιών. Εκτελέστηκε από τους αντάρτες στο Σελιό, στις 14-09-1946.

Κεραμίδας Βασίλειος, πρόεδρος της Κοινότητας. Εκτελέστηκε από τους κομμουνιστές το 1947.

Χρυσοχόου, ιατρός. Εκτελέστηκε από τους κομμουνιστές το 1947. Ο λόγος ότι δεν παράσχε ιατρικές φροντίδες σε τραυματισμένο αντάρτη

Δούρος Σπύρος, αγρότης κατακρεουργήθηκε από κομμουνιστές το έτος 1947 στο υπόγειο του σπιτιού του.

Γαγάρας Αλέκος, κατακρεουργήθηκε από κομμουνιστές το έτος 1947 έξω από το σπίτι του. Ως αιτία στάθηκε το γεγονός ότι η κόρη του αρραβωνιάστηκε αστυνομικό.

Παστάκας Γιώργος, ετών 16, κτηνοτρόφος. Εκτελέστηκε το 1947 στο στρατηγείο των ανταρτών, επειδή προσπάθησε να επιστρέψει στην οικογένειά του, από όπου τον είχαν απαγάγει οι αντάρτες λίγες μέρες πριν.

Η ΡΑΨΑΝΗ ΩΣ ΕΔΡΑ ΔΗΜΟΥ

Μετά την απελευθέρωση (1881) και έως το 1912 η Ραψάνη αποτέλεσε την έδρα του Δήμου Ολύμπου και είχε υπό η δικαιοδοσία τα εξής χωριά: τον Πυργετό,τηνΚρανιά, την Αιγάνη, τον Παλαιόπυργο (Νυχτερέμι) και την Καλλιπεύκη(Νεζερό). Στο διάστημα αυτό εκλέχτηκαν οι εξής δήμαρχοι:Αντ. Ναούμ,Γρηγόριος Ζησιάδης,Ζήσης Καραβασίλης,Αργύριος Ζήλος, ιατρός,Γιάννης Βλαχοστέργιος. Ο Αντ. Ναούμ ήταν ξένος, οι άλλοι Ραψανιώτες.

Την περίοδο αυτή η Ραψάνη διέθετε : Τηλεγραφείο και Ταχυδρομείο, το Ειρηνοδικείο Ολύμπου,Αστυνομία.

Διοικητικά υπαγόταν στην επαρχία Τυρνάβου.

Ραψανιώτες βουλευτές: Γιάννης Παπαδόπουλος, Νικόλαος Βαλάσης, Βασιλάκης Ζησιάδης, που ήταν γιος του δημάρχου Γρηγόρη Ζησιάδη.

Γλυκερία Μήτσιου – Δάκτυλα, «Η Ραψάνη ως έδρα δήμου», *Ραψάνη*, περίοδος Α΄, τεύχ.6,(1984), σ.12.

Η ΡΑΨΑΝΗ ΕΔΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ ΚΑΙ ΛΥΚΟΣΤΟΜΙΟΥ (1852-1878)

Διατελέσαντες επίσκοποι

Ιερεμίας το ΑΑ (1852,1853 και 1858)

Ιάκωβος (1858-1859). Επί των ημερών του ανηγέρθη ο ναός της Παναγίας σύμφωνα με εντοιχισμένη επιγραφή στην εξωτερική είσοδο του ναού.

Ιερεμίας το Β (1859-1870)

Απομνημονεύματα πολεμικά, διαφόρων μαχών συγροτηθεισών μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών κατά το Σούλιον και Ανατολικήν Ελλάδα από του 1820 μέχρι του 1829 έτος (...) Χριστοφόρου Περραιβού του εξ Ολύμπου της Θετταλίας και διηρημένα εις τόμους δύο. Τόμος πρώτος περιέχων τας από των 1820 μέχρι τέλους του 1822 Εν Αθήναις (...) 1836.

Κατάλογος των συνδρομητών.

1. Δήμος Τζαχίλας και Γ.Τζαχίλας 3
